

Jegyzőkönyvét így kezdi: „A feltámadás szent ünnepén emelem tollamat, hogy megörökítem egész életemben szerzett gyűjteményeimet s tapasztalataimat fűzzem koszorúba. Ezen húsvét napján veszem kezdetét, feltámadván bennem azon érzés, hogy megörökítem a jövő kor tanulságára, mert akinek nincs karácsonya, annak nem lesz nagypéntek, sem húsvét, sem pedig pünkösdje. Nem fog eljönni a Szentlélek a Szentháromságban, hogy megszállja őt . . . melyek megirattak mind a ti tanulságtokra, mindeneket megtanuljátok, amely jó, azt megtartsátok, a rosszat elhagyjátok.“

Jegyzetének egyes fejezetei ilyen címet viselnek: „Arany igazságok“, „Gyémántgyöngyök“, „Közmondások“. — Lemásolt versei között ott van *Levél egy kibujdosott barátom után*, a *Hadnagy uram*. Efféléket is találunk feljegyzései között: „Minden embernek kell lennie egy kitűzött céljának, irányának az életben, mert ha az nincs, olyan, mint a delejtű nélküli hajó, amely biztos révpartra nem juthat soha. Így céljaitoktól el ne álljatok senki ellenkezésére sem. Mert, ha a robogó vonatot Barcs felől és Darány falu végén megtámadják a kutyák, nem fog megállni a félút közepette, hanem tovább halad robogva rendeltetési helyére, a végállomásra.“ — „Minden romlás és csapás felülről jön. Így az erkölcsi romlás, vagy filloxera. Sohasem volt látható, hogy a jégverés, villámcsapás a földből alu.ról jött volna.“ „Ha sok, igen sok — minden társadalmi osztályból való — magyar akadna, dolgozna a magyar egyéni testi és lelki értékeinek kiművelésén, a magyar nemzet szellemi és gazdasági boldogulása könnyebben elérhető céllá válna.“

A mai korban „az erős kéz“, „a hivatalos“, „az elrendelt munka“ elve a népszerű, ennek érvényesítését kívánja a közvélemény az iskolánkívüli népművelésben is. Nekünk népművelőknek az állam hatalmi segítségének folytonos várása helyett azon kell lennünk, hogy felkaroljuk, segítsük azokat, akik önelhatározásból önműveléssel végzik azt a munkát, amelytől nemzetünk újjászületését várjuk; akik követni akarják Széchenyi tanácsát, hogy „a magyar a bölcsőtől a sírig tanuljon!“ — Tanuljon saját jószántából és nem parancsszóra, kényszer folytán.

Tamás József

EMLÉKEZÉS ABA NOVÁK VILMOSRA

Alakja még ma is úgy él az emlékezetemben, ahogyan annak idején szegedi éveimben láttam: a magas festőállványon, széleskarimájú, nagyon jellegzetes művész-kalapjában, olajfoltos köpenyében, amint mértőszagos nyugalommal, fölényes biztonsággal festette az arcokat, az előre pontosan meghatározott cél tudatában. Kevés művész megjelenése és jelenléte volt rám ilyen hatással. Emlékszem, egyszer Nagy Imre erdélyi művész látta ki ugyanezt az érzést belőlem, amikor — éppen Aba Novák Vilmos lakásán — tömör mondatokba ötvözte mondanivalóját, vagy az a perc, amikor legelső kolozsvári tartózkodásom idején Tamási Aront láttam súlyos lépteivel a város főutcáján. (Bizonyára a Belvárosi Kávéház felé tartott, törzszakasztalához, ahol már vártak rá.) Aba Novák Vilmos olyan ember volt, aki-ről első látásra érezte mindenki a rendkívülit, aki köré a rajongó és gyűlölködő tanítványok és epigonok egész hada szegődött.

Amikor Aba Novák Vilmos Szegeden a Hősök Kapujának freskóit festette, egy alkalommal hosszasan is elbeszélgettem vele. Egyre job-

ban érdekelt művészetének kialakulása, érdekelt fanatizmusa, grafikai összefogó ereje. Művészete, mely nagy tömegeket kényszerített állásfoglalásra, nekem is és mindenkinek szólt. Művészete, amely politikai és vallási meggyőződést hirdetett, szuggesztív erővel sugárzott a falakról, akárcsak valami középkori mozaik. Válaszaira már csak azért is kíváncsi voltam, mert művészetét a nagyközönség akkor még sekélyesebben és kialakulatlanabban szemlélte, mint ma. Az már természetes volt előttem, hogy freskóiban elsősorban művészetének propagatív erejét hangsúlyozza, vagyis: tömegeknek szól és mély emberi eszmét hirdet. Hiszen elég volt rápillantani a szegedi diádal egy-egy jelenetére: itt halálra szánt, szuronyrohamra indult katonák a révület önkívületében, véres szemekkel, sebesülten, íme egy háborúellenes látomás, végső eredményben igazi emberszeretet hatja át; ott, a másik szárnyon imádkozó parasztok, népi áhítat, a hitben gyermeki csodálkozással elmerült tömeg. Történelmi freskói nemzeti multunkat és jelenünket csillogtatják meg: valamennyi a faji önbizalom fokozója és ébresztője. De milyen hosszú volt az az út, ami ide vezette s mennyi küzdelem kellett, míg igazi hitvallására eszmélhetett!

Ez volt beszélgetésünknek a tárgya. Elmondta, hogy már a keresés éveiben a grafika felé fordult. Ismertem ezeket a rézkarcokat: elszánt, merész vonalai a magyar rézgrafika legméltóbb darabjai közül vallók. Amikor ezeket 1922-ben kiállította, már harcot is indított az impresszionizmus ellen. A grafika kötött-határolt világában már első csírái bontakoztak későbbi problémáinak. De még sem a szemlélő, sem ő maga nem látta világosan a célt. „Ösztönös érzés volt inkább, ami hajtott -- mondotta beszélgetésünk során --, halmazállapotú problémákkal küzdöttem“. „A teremtés folyamata, a szerteködlő érzések egyszerre csak egy mag köré csoportosultak és formát kaptak. Mindinkább elszakadtam a nagybányai hagyományoktól, a múltó hangulatok lírai tárgyképeitől, mert ezeket kevésnek éreztem ahhoz, hogy a közönségnek vizuális élményekkel szolgáljak“ — olvassom többéves gyorsírásjegyzetemből.

Aztán Rómába került, ahol már oly sok elme iskolázódott. A nemes tartalom itt jegecesedik nemes formába. Szertelenségét Róma klasszikus kultúrája mérsékli. A nagy átalakulás itt rohamosan következik be. S mikor festményeit hazai földön kiállítja, megjelenése nagy vitát vált ki.

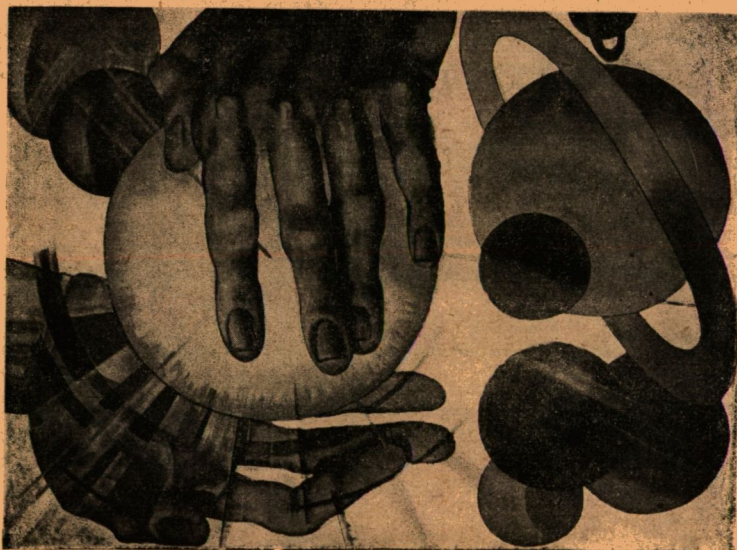
Íme, az olasz föld formálta át Aba Novák Vilmos erejét is, mint annyi sok-sok magyar művészt. Különös föld ez, ahol mindmáig él a klasszikus szellem, az időtlen nyugalom, ahol minden szertelenség és idegesség elcsendesül. Föld, aminek hatása alól senkisé nem vonhatja ki magát. Aba Novák Vilmos is itt cseréli át festőszerszámain. Szakít az olajfestéssel és áttér a temperára. Ez az az ősi festői mód, amivel az olajfestés feltalálása előtt éltek a művészek. Itt a festék kötőanyagául tej, tojássárgája, vagy más emulzió szolgál. A festőalap rendszeren finom gipszréteg. Itt a színek összeolvasztására alig van lehetőség, hiszen a festék csaknem azonnal szárad s utólagos változtatásoknak alig van hely. Ezért ez a gondos, minden részletre kiterjedő megfontoltság, amivel a művész előzetes kartonjait előkészíti. Bármikor is kerestem fel Aba Novák Vilmost, mindig alakokkal zsúfolt kartonok fölé mélyedve találtam, amiknek megszerkesztése hosszadalmas történelmi tanulmányozást, emlékezetet és beleélőképességet kívánt. De kevés művésznek volt ily hallatlan képzőművészeti tájékozottsága. Tehát nemcsak ösztönös művész, hanem teljesen otthonos a művészet-

Aba-Novák Vilmos: Önarckép

Angyalfej (részlet). A városmajori templomban

Aba-Novák Vilmos: A világ teremtése. A városmajori templomban

történet szakaszaiban is, páratlan és fölényes tudású vitatkozó s e nagy tudását személyes emberi tulajdonságaival, robusztus alakjával csak aláhúzta.

Mikor művésziünk áttért a temperára, nyilvánvalóan másként kellett értelmeznie a színeket. Amit eddig az olajfesték színeire gondolt el, most ugyanezt egy másfajta festőanyag színeire kellett alkalmaznia. Aba Nováknál ez az út rendkívül küzdelmes volt. A zenik módján vívódik, próbálgat, kísérletez. Elmondta, hogy először egy kisméretű vázlatot festett és ezt „nagyobb méretre akarta érlelni“. Munkához kezdett. Három hónapig szakadatlanul dolgozott, kétségbeesett erőfeszítéssel. Minden hiába. Érzí, hogy a megvalósítás és az elgondolás között óriási szakadék tátong. Az eredménytelen harc annyira megviseli, hogy napokig magas lázzal fekszik. Ez a lelki tusa olasz földön zajlik le. Itthon aztán lassan megvilágosodik előtte kudarcának oka: kis méretet nagy méretre, kis képet nagy képpé felnagyítani az akkori, sőt mai napig is fennálló akadémikus elképzelések szerint annyit jelentett, hogy a rajzot a tervezett arányra egyszerűen felnagyítjuk. Ez az átlagos igényeknek mindenkor és ma is jórészt megfelel. „Bennem azonban öntudatlanul valami különös vágy élt, hogy a kép felületén bizonyos dinamikus, tragikus feszültség legyen jelen. Ezt a tragikus feszültséget nem kaptam meg s így a festői céloom kielégítetlen maradt. Miért? Ezen gyöttrődtem éjtszakákon át. A vázlaton megadott fehér szín az átnagyítás után nem lett annyival fehérebb, a zöld szín nem vált zöldebbé, a vörös vörösebbé, mint amennyivel nagyobb felületet kapott. Sőt! A kép feszültsége nem növekedett egyenes arányban a felülettel. Kezdem kísérletezni a különböző színárnyalatokban tartott szürkével, amelynek tónusértékei tökéletes megoldást kívánnak. Kísérleteztem tehát egy elhanyagolt festői területen, a fehérből feketébe átmenő színek végtelen gazdagságával, amire eddig csak a grafika vállalkozott.“ Aba Novák Vilmos ezzel egy rendkívül időszerű festői kérdés megoldásához érkezett. Mai festészetünkben ugyanis az impresszionizmus után előálló színköltemények, az izzó, lángoló színek imádata elszibbasztotta a fehérrel és feketével alkotó művészek igényét. Az impresszionizmus, — tehát az a festői törekvés, amely mindig a mozgalmasság kifejezésére törekedett: a természet pillanatnyi, múltó színképeinek megrögzítésére, nem szereti a kevert színeket; a tárgyakat csak színfoltoknak látja s a távolságot és mélységet is különböző színértékekkel alakítja. Az impresszionizmus és az azt követő idők csodálatos fényképekkel szolgáltak egészen a l'art pour l'art-ig, tehát már kizárólag csak a színek szépségéért festettek, minden más: tárgy, forma, gondolat mellékessé vált. Eljutottak az elvontságig, az absztrakcióig, egészen a festő már érthetetlen egyéni közléséig. Nyilvánvalóan e színimádók tábora nem maradt egységben. A festészet számtalan izmusra, számtalan irányra tagozódott és így — egyforma nyelv hiányában — képtelen lett arra, hogy a tömegekhez szóljon. Egy ily festői irány mindig csak egy csoporté, általános emberi eszmék hirdetésére nem alkalmas. Milyen egység volt a középkori művészetben, a mozaikban, a freskóban, milyen egységes lelki közösségbe hangolta a tömeget az akkori egyházművészet! Azonban az impresszionizmussal megkezdődött az irányok felbomlása, az atomizálás, a részekre hullás, de ez csak a falra akasztható, úgynevezett táblaképeknél jelentkezhett, mert freskón az impresszioniz-

mus elképzelhetetlen volt. A gyorsan száradó kötőanyag, a hatalmas felületek nem engednek meg a színekkel semmiféle játékoskodást. Ezért van az, hogy középületeink és templomaink a legutóbbi időkig is barokk jellegű freskókkal díszítettek, mert — mint mondtuk — az impresszionizmus a falon használhatatlan. — „Ma azonban — így hangzott Aba Novák Vilmos festői hitvallása —, amikor minden művészetnek, így a képzőművészetnek is propagatívnak kell lennie, a felkészültségnek és a művészi eljárásnak is ennek megfelelővé kell válnia. Vagyis csak annak a művészetnek a létét ismerem el, amely eszmék hirdetésére vállalkozik, amely túlemelkedik az időn és állandó emberi igazságok hirdetésére vállalkozik. E propagatív cél elérésére a falfestés, amely a templomba özönlő tömegeknek eszméket sugall, újból jelentkezik. Az idő magában rejti a változás okait, nagy eszméket kell általánosítanunk rövid idő alatt, eszméket, amelyeknek nem szabad csak üres jelszavaknak maradniok, amelyeknek a tömeg véérébe kell felszívódniok. Ezért kap a falpiktúra újból és újból helyet templomainkban, középületeinkben és minden számára méltó helyen. Nyilvánvaló, hogy a festő nagyvonalúságán múlik, egy eszmét az alakok és tárgyak tömegén át érvényre tud-e juttatni, vagyis, hogy alakjai és tárgyai valóban azt is mondják, amit a festő akar.“

Ezeket mondotta Aba Novák Vilmos a freskóról. Amikor a grafika időszerűségéről kérdeztem, mindjárt hozzáfűzte, hogy ez a „szociális propagatív“ követelmény az, ami a grafikát is rendkívül korszerűvé teszi. „Nem véletlen tehát az, hogy pályám elején a grafika már kezdetben oly jelentős szerepet játszott. A grafika különös hivatása, hogy olcsóságánál és fürgeségénél fogva teljesértékű műalkotásokat vigyen azoknak a lakásába is, akik eddig nagy festmények hitvány másolatával, vagy rossz eredetiekkel megelégedtek, rábízva magukat lélektelen házalók ajánlásaira. A grafika a könyvön keresztül, mint könyv-illusztráció, na de meg külön lapok formájában is megszerettette magát a közönséggel és elfoglalta legméltóbb helyét a könyv betűi között, ahová a legteljesebb nyomdászati egység kapcsolja, nemcsak most, hanem már a XIV. században is.“

Íme tehát Aba Novák Vilmost a nagy igazoló és eszméket hirdető dolgok érdekelték és ezért került lelki összeütközésbe a más módon látó festőkkel. Ezt a nagy művészi öntudatot, amely mélyeséges emberi eszmék terjesztésére vállalkozott, sajátos magyar öntudat is fűtötte. Meggyőződéssel vallotta és hirdette, hogy a Duna-medence sajátos összetételű kultúrájában is külön szín a magyar művészet és Budapest egyáltalán nem szorul arra, hogy „Párizs külvárosává zülljék“. Ez az erkölcsi álláspontja magyarázza, hogy nem vall egyetlen külföldi festőt sem mesterének és hogy művészi kultúráltsága népi talajban gyökerezik, mert elsősorban az érintetlen magyar erőkhöz fordult ihletért. Távozása nagy vesztesége művészetünknek. Munkásságához korszerű feladatok megoldásai fűződnek, freskófestészetünk pedig korszerűen öbenne újult meg.

Tóth Ervin